
REFLEXIONS AL VOLTANT DELS PRESSUPÒSITS EPISTEMOLÒGICS I TEÒRICS D'UNA ANÀLISI DELS «MEDIA»*

Claude Chabrol

El nostre objectiu, en les reflexions que segueixen, no és fer un balanç de les recerques sobre els *mass media*, malgrat la seva utilitat, ni tan sols avaluar de manera sistemàtica els treballs semiòtics i lingüístics o socioeconòmics que hi han estat consagrats, des dels anys seixanta, concretament a França.

Voldríem només cridar l'atenció sobre algunes dificultats i proposar algunes hipòtesis de treball a partir del nostre actual projecte, que definirem d'una forma provisional com a *psico-sòcio-semiòtic*.

No ens ha estat possible desenvolupar aquí detalladament el que caracteritza i especifica aquest projecte (COQUET, 1982).

Hom pot definir-lo breument com l'articulació d'una aproximació immanent dels discursos socials (semiòtica discursiva) i d'una aproximació no immanent que relaciona les descripcions estructurals de cada nivell de l'anàlisi semiòtica discursiva d'un text (o d'un corpus de textos) amb certes caracteritzacions de les estructures socials i/o físiques pertinents, des del punt de vista de les «condicions de producció» o d'«interpretació», o encara més «de reconeixença»¹.

És a dir que considerem els resultats d'una anàlisi semiòtica com un seguit de «signes» que esdevenen, en una segona etapa, les «marques»² d'operacions psico-socials per reconstituir.

*Traducció del francès: Maria Vila.

¹ En el pla indicatiu i sense cap intenció d'exhaustivitat, veure: AUCLAIR (1970), BARTHES (1964b), CHABROL (1971), LANDOWSKI (1980a, 1980b), MORIN (1978), VERÓN (1973, 1978a, 1978b, 1981), VIGNAUX (1973), el núm. 27 de la revista *Connexions* i, a Itàlia, els treballs d'Umberto Eco i la revista *Versus*.

² Reprenem aquí els termes introduïts per Verón als articles i obres esmentades a la nota 1.

El semiòtic podria objectar-nos que es tracta de fet de l'articulació particular d'un tipus de semiòtica no lingüística amb una semiòtica lingüística (en el sentit més ampli en el cas dels *mass-media*) o també d'una «intertextualitat» semiòtica. (GREIMAS/COURTÈS, 1979).

De bon començament, aquesta reinterpretació o aquesta transcodificació no mereix de la nostra banda cap objecció important, amb la condició que no es faci desaparèixer la diferència entre semiòtica no-lingüística i lingüística; amb la condició de treure qualsevol pertinença als punts de vista de la sociologia, en la definició del subjecte que parla com a actor social, i finalment, amb la condició d'imposar l'anàlisi immanent dels discursos socials i dels enunciatos com a única via garantida per la reconstrucció de les condicions de producció i d'enunciació textual. En el conjunt d'aportacions d'altres ciències humanes, en aquesta perspectiva, es troba la de GREIMAS/COURTÈS (1979: 356), que tindria el seu lloc (en el pla de material per reorganitzar) en l'estructura «inestable» de les «connotacions» més o menys socials.

Contestem, per la nostra banda, el caràcter *operatori* de la noció hjelmsleviana de «llenguatge de connotació», que se'ns presenta en semiòtica i en lingüística més com un *síntoma* que no pas com un concepte, i creiem que qualsevol projecte de «semiòtiques connotatives» antropològic, social o físic és condemnat a restar en estat d'intuïcions, encara que corren el perill de merèixer, en tots els sentits del terme, el nom de «semiòtiques no científiques» (segons Hjelmslev).

Precisem immediatament que això ens ha portat a adoptar el punt de vista invers dels autors del Diccionari i a privilegiar de forma provisional qualsevol projecte interdisciplinari psico-sòcio-etno-semiòtic, per sobre de projectes monodisciplinaris, sobre el model, encara insatisfactori però molt real, del desenvolupament de la sòcio-lingüística i de la psico-lingüística.

Plantejat així, com a punt de partida, se'n deriven per a l'estudi d'un text de premsa, per exemple, un cert nombre de conseqüències.

EL PROBLEMA DE L'ENUNCIACIÓ

Suposem acabada l'anàlisi semiòtica d'un corpus de textos de premsa. Hom pot considerar d'entrada aquests resultats com una sèrie de *seleccions* entre les formes i els continguts, susceptibles de ser enunciatos tot al llarg del «recorregut» generatiu, ja sigui al nivell de les estructures sèmio-narratives o discursives (GREIMAS/COURTÈS, 1979: 106).

Hom conclourà, doncs, que la «producció d'un discurs apareix com una selecció contínua dels *possibles*, obrint-se camí a través d'una xarxa de normativitzacions». És aquesta selecció dels possibles el que defineix en un primer sentit, «l'actuació» del subjecte (individual o col·lectiu) enunciadore.

Aquesta actuació apareix com un conjunt de trïcs (conscients o no, poc impor-

ta) que dota retroactivament el subjecte enunciator d'una «*intencionalitat*» significant i fa del seu text un acte de comunicació realitzat a través d'una «posta en discurs» (segons E. Benveniste). Comprendre, d'altra banda, aquest discurs de premsa, és també necessàriament per al subjecte enunciatari intentar de copsar o reconèixer aquesta «intencionalitat» (RECANATI, 1979) a través de les opcions que la manifesten en la «posta en discurs», ja que les circumstàncies d'aquest tipus de comunicació impedeixen qualsevol intercanvi directe dialogat, qualsevol ajustament recíproc.

Si hom accepta aquestes conseqüències, no es pot considerar només l'enunciació com una «instància de mediació» en lloc d'«actualització» de les estructures sèmio-narratives «virtuals» (GREIMAS/COURTÈS, 1979: 127); és també el lloc d'una selecció específica entre unes formes possibles, alternatives, a cada nivell.

El subjecte d'enunciació o «l'efecte subjecte» és igual, és el producte d'aquesta doble realitat i és justament tenir en compte la dimensió seleccionant que permet als subjectes humans d'operar l'articulació entre les estructures no-lingüístiques (referencials) i lingüístiques, entre l'actor social en qüestió i el subjecte parlant en particular.

El punt de partida d'una aproximació psico-sòcio-semiòtica és justament aquest conjunt de tries selectives que seran considerades com les *marques d'operacions* psico-socials constitutives de les condicions pertinents de producció significativa.

Això explica que l'objectiu d'una psico-sòcio-semiòtica se situa necessàriament en una *comparació* sistemàtica de les *variables* (alternatives) seleccionades a cada nivell del procés generador suposat. Dit d'altra manera, es tractarà d'adonar-se de les *diferències especificants* d'un text o d'una família de textos en relació amb altres textos. L'objecte d'anàlisi d'aquest comportament ha de ser *intertextual*³ i no intratextual.

EL PROBLEMA DELS GÈNERES I DELS TIPUS DE DISCURS

Però davant d'un corpus de textos literaris, científics, jurídics, narratius (contes), publicitaris o de premsa, hom no pot pas oblidar el difícil problema del gènere o del tipus discursiu.

Hom pot partir de l'experiència immediata del lector que som nosaltres. Davant d'un text d'aquest tipus utilitzem, per retenir-lo, criteris lligats a un reconeixement intuïtiu de les *marques formals intrínseques* a un tipus discursiu i uns criteris extra-lingüístics que són constituïts per un conjunt de representacions *implícites* sobre «les circumstàncies materials pertinents de la comunicació»³ i «les

³ Sobre aquest punt estem, de fet, d'acord amb el mètode de VERÓN (1978, 1981), el tema del qual són les desviacions inter-textuals produïdes per la comparació de múltiples corpus de textos, seleccionats sobre criteris sociològics.

70 situacions del discurs, que constitueix en conjunt la «situació enunciativa» (segons P. Charaudeau) d'un discurs.

Un mateix enunciat serà, per exemple, retinut per nosaltres de manera completament diferent segons el tipus de locutor (un publicista, un periodista, un amic íntim) que l'enuncia i segons les circumstàncies de la comunicació. La «situació de discurs» és determinant en aquest punt. Hom pot definir-la com un conjunt de determinacions *imaginades i postulades* que defineixen les relacions prèvies d'un (tipus de) locutor amb el qui s'escolta, formant un «implícit codificat» (CHARAUDEAU, 1978) anterior a la nostra percepció dels discursos explícits manifestos i que participa en la nostra interpretació d'aquests.

Aquest «implícit codificat» pot ésser concebut com un conjunt de representacions o de teoritzacions implícites sobre el món social (SPERBER/WILSON, 1979) que manté lligams amb les ideologies o les axiologies predominants en una societat, però molt més específic en la mesura que permet de construir una sèrie de «contractes de comunicació» (o de paraula) psico-sòcio-semiòtics fundadors de la nostra percepció social classificatòria dels gèneres en particular.

Així mateix hi hauria, prèviament al nostre encontre efectiu dels textos explícits, uns contractes «literaris», «publicitaris», «polítics», «pedagògics», «jurídics» etc. que no poden ésser confosos amb el problema d'una *tipologia dels discursos* i de les *dimensions discursives*. Aquesta qüestió ha d'ésser abordada inversament, a partir dels resultats de l'anàlisi semiòtica dels textos d'un corpus suposat homogeni (corpus a) els quals, comparats als d'una sèrie d'anàlisis de textos de corpus homogenis (b, c, d... x), permetrien deduir en la situació ideal un conjunt d'*invariants distintives* als diferents nivells del recorregut generatiu o a alguns només.

Aquest conjunt d'invariants (sèrie de manques formals intrínseques) constituïria «una classe» de recorreguts/particulars, específics d'un tipus discursiu.

Però ja és sabut, en la realitat de la investigació, que les coses no són tan simples.

L'experiència mostra, d'entrada, que uns textos molt diferents en la primera aproximació, tenen unes estructuracions semàntiques («profundes» almenys) comunes i fins i tot unes estructures sèmio-narratives idèntiques o semblants i que no difereixen sinó al nivell, per exemple, de les «estructures discursives».

Hom pot concloure'n immediatament que serà inútil d'esperar l'elaboració d'una tipologia dels discursos a partir d'un conjunt distint d'invariants situades a *tots els nivells* del recorregut generatiu.

Caldrà doncs no retenir sinó les oposicions situades a certs nivells solament.

Tot porta a pensar, si hom considera les investigacions semiòtiques tractades en textos ben diversos després dels anys seixanta, que les diferenciacions pertinents tenen lloc sobretot al nivell de l'*estructuració discursiva* després de la projecció en llengua o en imatges... És un cert tipus d'actorialització, de temporalització i d'espacialització del llenguatge que caracteritzarà, per exemple, el ti-

pus «fet divers» a la premsa popular, o àdhuc els mecanismes *enunciatius* en superfície lingüística (presència o absència del narrador, narradors-informadors-observadors, avaluadors o no; relació amb el discurs reportat a l'estil indirecte, lliure, etc.), una certa manera de retotnar a la «realitat referencial» que produeix uns «efectes de real» (textos informatius, històries veritables) o de «des-realització» (textos de ficció).

És a dir, per resumir, que l'essencial aquí es representa a la superfície i no a les estructures profundes, i que la recerca haurà d'elaborar, d'entrada, uns *tipus de sintaxi discursiva*.

Això no comporta que els altres nivells siguin exclosos, però significa que la qüestió denominada provisionalment «dimensions discursives», és a dir, la qüestió del predomini d'un tipus de «sintaxi narrativa de superfície» (segons Greimas) en una família de textos, s'erigeix.

De manera intuïtiva, comprenem immediatament que certs textos fan predominar la dimensió «narrativa» (descriuen i contenen), o «argumentativa» (expliciten, discuteixen, provenen) i encara «retòrico-poètica» (suggerixen, evoquen).

Hom pot, raonablement, pensar que existeixen diverses gramàtiques de superfície: «narrativa», «argumentativa», «retòrico-poètica»⁴... que tenen uns lligams privilegiats però no d'implicació estricta amb uns tipus de sintaxi discursiva i en particular amb certes determinacions de mecanismes enunciatius.

Una comparació sistemàtica de corpus de textos és, encara aquí, necessària per a l'elaboració i la prova de les hipòtesis relatives als tipus de discurs.

Però hom pressent immediatament que aquest vast programa no serà fàcil de posar en pràctica, car en qualsevol moment, en el procés de recerca que aquí es voldria encara «immanent» o semiòtic, hi haurà riscos d'interferència amb la qüestió dels «gèneres» o dels «contractes de comunicació», i no podrà ésser abordat sinó és en una perspectiva d'articulació de diverses semiòtiques (no lingüístiques i lingüístiques), o encara, per a nosaltres, des d'un punt de vista «psico-sòcio-semiòtic».

Per exemple, quan ens donem a títol de corpus de punt de partida o de verificació —en una perspectiva d'exhaustivitat o de tempteig, és igual— un conjunt de textos concrets (una sèrie de faules, de novel·les, de mites, de contes, de publicitat, de textos polítics o jurídics, o científics), l'homogeneïtat suposada d'aquest corpus es produeix a partir de la nostra percepció social dels *gèneres*.

Si ens limitem als textos d'un «autor»⁵, hi afegim de fet el problema de l'articulació del subjecte d'enunciació com a ésser de paraula i ésser actiu. Si, al contrari, tractem tots els textos d'una seqüència temporal històricament i geogràfi-

⁴ Aquests corresponen, com per atzar, als instruments conceptuals d'anàlisi de l'investigador. És a dir, que la seva «realitat» és sobretot d'ordre intel·lectiu o metalingüístic.

⁵ Podem molt bé, d'altra banda, refusar per altres raons tota perrinença a la noció o la ficció d'«autor». Però la nostra anàlisi, àdhuc la immanent, portarà l'empremta involuntària de la llei de constitució del nostre corpus.

cament situats amb tots aquells que tenen en compte «un esdeveniment» (polític, religiós, esportiu...) la llei de constitució del nostre corpus esdevé sòcio-semiòtica.

En definitiva, hom pot acceptar només alguns textos, considerats, implícitament o no, com a representatius d'un tipus discursiu per elaborar o verificar unes hipòtesis sobre aquestes tipologies sense canviar en res el problema. Aquest o aquests textos hauran estat extrets d'un corpus implícit, imaginari, constituït sobre criteris *sòcio-semiòtics*.

Hom conclourà, provisionalment, que una tipologia semiòtica dels discursos no podrà elaborar-se si no és articulada amb una teoria psico-sòcio-semiòtica de la classificació social dels gèneres.

Cal subratllar sobre això, que aquesta classificació en gèneres ha d'ésser concebuda com el resultat d'un procés d'engendrament social de les condicions de la significació social.

No es tracta tant de reconstituir hipotèticament uns «epistemes», unes axiologies concebudes com uns conjunts comuns (o suposats així) de representacions, de creences, de normes a les quals es referien els actors socials per produir o interpretar paraules, com de desprendre unes «regles», uns «contractes» més o menys respectats efectivament però postulats implícitament per aquells per a reglementar o constrènyer tota producció discursiva en un camp de la pràctica discursiva social (la de la conversa privada entre amics, de la discussió de treball, de la premsa d'actualitat, de la publicitat, de la propaganda política, etc.)

L'anàlisi d'aquestes «regles» postulades farà aparèixer en els actors socials parlants unes teoritzacions implícites del sistema social, —un sistema coordinat de «posicions» o de «llocs»—, element essencial en la constitució simbòlica, imaginària o real dels actors socials com a subjectes socials, que són el suport d'una declaració social, és a dir, expressen una posició social i s'identifiquen amb ella perquè se suposa que aquests subjectes no poden pas parlar fora d'un «lloc» sense trobar-hi les marques constitutives de la seva identitat social en un camp determinat de la pràctica social.

Davant d'això, no disposem de res més sinó és una caracterització purament «social» (o psico-social) dels subjectes d'enunciació. Només la dimensió sòcio-semiòtica ha estat tinguda en compte, però no les dimensions físiques amb els seus aspectes cognitivo-lògics (Piaget) o clínics (Freud) i les seves interrelacions amb la dimensió sòcio-semiòtica de les pràctiques discursives.

L'estudi d'aquestes dimensions implica un retorn al problema de l'enunciació. Si la producció d'un discurs «apareix com a selecció contínua dels possibles» (Greimas), les instàncies de l'enunciació seran concebudes en tant que representades pel conjunt de les *operacions de selecció*, que es postularà, per definició, entre els seus «signes».

Les normes internes pròpies al tipus de discurs (gramàtica de superfície predominant i estructures sèmio-discursives) i les externes-internes de la classificació

social en gèneres (implícit, contractes de comunicació, teoria referencial de les posicions socials) apareixerà també com a seleccions. Hom s'adona immediatament que hi haurà diferents tipus de selecció més o menys convencionals, en els quals el convencionalisme serà més o menys general. Però, sigui quina sigui la generalitat d'aquesta convenció, produirà conjuntament elements constitutius d'una instància del subjecte d'enunciació, ja que, al contrari d'una regla gramatical, qualsevol convenció se suposa que ha estat escollida entre altres d'idealment possibles. No hi fa res que, de fet, el subjecte parlant en una situació donada tingui la sensació contrària d'una absència d'opció total, o que aquest no hagi decidit conscientment una estratègia concreta; comprovarà, si encara no ho sap, que és *identificat* per les convencions discursives, fins i tot per les més generals que aplica, i, per tant és identificat amb aquestes.

El problema de les dimensions físiques o psíquiques socials dels discursos no pot ser abordat en termes de *convencions*, ni tampoc a títol de *residu no convencional* o «idiolectal» de l'anàlisi de les pràctiques discursives. No es redueix a una qüestió d'interpretacions (psicològiques o psicoanalítiques) i s'afegeix com una segona semantització al semantisme i a l'estructuració sintàctica pròpia d'un text.

Cal constatar que a tots els nivells del procés generador (sigui en el component semàntic o sintàctic), les seleccions operades apareixen pre-determinades car serveixen de suport a les *operacions de simbolització* cognitiva i inconscient, en el sentit freudià.

Així, per exemple, hem demostrat que un cert tipus de narrativització, de lexicalització o d'ambigüitat de les estructures sintàctico-semàntiques en la llengua, o de desconexió enunciativa, podrien ser el suport d'operacions de selecció, ambivalència, projecció, de desplaçament o de formació de compromís amb els discursos de treballadors socials (COQUET, 1982).

El fet de concebre la pràctica discursiva com un objecte intern-extern «transicional» (segons D.W. WINNICOTT) permet al subjecte de representar-se, d'ésser representat i de dominar simbòlicament o imaginàriament *els conflictes* que el constitueixen i la pluralitat de les «veus» o de les instàncies distintes i sovint en contradicció, de les quals aquests conflictes en són l'expressió.

CONCLUSIÓ

Algunes d'aquestes pàgines seran certament una mica «decebedores» per a aquells que esperaven un balanç optimista de les recerques semiòtiques sobre els *media* i proposicions precises per a desenvolupar ràpidament el que hauria estat adquirit.

74 Si hem insistit tant en els problemes epistemològics i teòrics, i subratllat l'aspecte programàtic de les nostres reflexions, és perquèensem que ha arribat el moment per a la semiòtica de canviar fonamentalment la seva posició amb relació amb els objectes socials i els *media* en particular. No es tracta de constituir-se en un instrument d'anàlisi (teoria i models semiòtics) servint-se dels textos com a pretextos, cosa que fou certament inevitable en una primera època, sinó d'afrontar ara aquests textos com unes pràctiques discursives socials realitzades per uns actors socials «efectius».